

Wiktor SZYMBORSKI
 Uniwersytet Jagielloński
 Kraków

**„MA TEN KOŚCIÓŁ RÓŻNE ODPUSTY,
 OSOBLIWIE NA DNI NAYŚW. MARYI PANNY
 NA NIEDZIELE BRACKIE Y INNE ŚWIĘTA”
 Uwagi o nadaniach odpustowych kościoła Mariackiego
 w Krakowie**

Odnosząc się do tytułowego cytatu, należy zwrócić uwagę, iż Piotr Hiacynt Pruszczy lakonicznym zwrotem zasygnalizował najważniejsze okazje odpustowe, jednak niestety nie sprecyzował, jakie nadania odpustowe zostały przyznane kościołowi Najświętszej Marii Panny w Krakowie¹. W niniejszym szkicu zostaną omówione wybrane zagadnienia związane ze średniowiecznymi dokumentami odpustowymi udzielonymi wierzącym nawiedzającym kościół NMP². Stanowią one interesujący przyczynek do badań nad religijnością miejską³. Prezentacja indulgencji na szerszym tle nadań odpustowych możliwych do osiągnięcia w Krakowie pozwoli na uchwycenie pewnej odrębności kościoła Mariackiego.

Pomimo zaawansowanych badań nad pobożnością mieszkańców dawnego Krakowa⁴ temat ten jak dotąd nie został wyczerpująco omówiony,

¹ Por. P. H. Pruszczy, *Kleynoty Stołecznego Miasta Krakowa albo Kościoły y co w nich jest widzenia godnego y znacznego*, Kraków 1745, s. 56.

² W tekście przyjęto tę samą metodę przedstawienia warunków i okazji odpustowych co w pracy: W. Szymborski, *Odpusty w Polsce średniowiecznej*, Kraków 2011.

³ Wykaz podstawowej literatury dotyczącej odpustów zamieszcza: W. Szymborski, *Odpusty w Polsce średniowiecznej*, s. 15–30.

⁴ Por. wybrane pozycje: H. Manikowska, *Religijność miejska*, [w:] „*Ecclesia et civitas*” *Kościół i życie religijne w mieście średniowiecznym*, red. H. Manikowska, H. Zaremska, Warszawa 2002, s. 11–36; H. Zaremska, *Bractwa w średniowiecznym Krakowie. Studium form społecznych życia religijnego*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1977; J. Wyrozumski, *Dzieje Krakowa. Kraków do schyłku wieków średnich*, t. 1, Kraków 1992, *passim*; A. Niewiński, *Przestrzeń kościelna w topografii średniowiecznego Krakowa. Próba syntezy*, Lublin 2004; A. Bruździński, *Bractwa religijne w siedemnastowiecznym Krakowie. Zarys problematyki*, [w:] *Historia świadectwem czasów. Księdzu Profesorowi Markowi Tomaszowi*

mimo że nadania odpustowe udzielone kościołowi NMP były wielokrotnie wspominane przy przybliżaniu etapów jego budowy⁵ Autorzy fakt przyznania pierwszych odpustów wiązali bowiem z kierowanymi przez duchowieństwo do wiernych apelami o udzielenie wsparcia powstającej świątyni.

Niniejszy szkic stanowi uzupełnienie uwag poczynionych przy omawianiu odpustów brackich na terenie Małopolski oraz przedstawianiu indulgencji na terenie Polski średniowiecznej⁶. Przed omówieniem znacze-

---

Zahajkiewiczowi w 50. rocznicę święceń kapłańskich księgę tę ofiarują Przyjaciele, Koledzy, Uczniowie, red. W. Bielak, S. Tylus, Lublin 2006, s. 103–147; K. Ożóg, *Klasztor na geografii średniowiecznego Krakowa*, [w:] *Klasztor w mieście średniowiecznym i nowożytnym*, red. M. Derwich, A. Pobóg-Lenartowicz, Wrocław–Opole 2000, s. 227–228; E. Piwowarczyk, P. Tyszka, *Przyczynek do pobożności mieszczan krakowskich na podstawie XV-wiecznych legatów w Liber Testamentorum (rkps 772)*, „Nasza Przeszłość” 105:2006 s. 7–42; E. Piwowarczyk, *Legaty testamentowe ad pias causas w XV-wiecznym Krakowie. Z badań nad pobożnością miejską*, Kraków 2010 (tam dalsza literatura); odnośnie do dziejów średniowiecznych nadań odpustowych w Krakowie zob. M. Koczerska, *Miniatura na dokumencie odpustowym kardynała Oleśnickiego z 1449 r.*, „Biuletyn Historii Sztuki” 45:1983, nr 2, s. 163–174; M. Miławicki, *Odpusty w kościele Świętej Trójcy w Krakowie w wiekach średnich*, [w:] *Studia do dziejów klasztorów małopolskich w średniowieczu*, red. J. Marecki, L. Rotter, Katowice 2009, s. 114–152; W. Szymborski, *Średniowieczne odpusty dla klasztoru św. Katarzyny na krakowskim Kazimierzu*, [w:] *Miasta polskie w średniowieczu i czasach nowożytnych*, red. P. Gołdyn, Kraków 2008, s. 85–95; tenże, *Uwagi o średniowiecznym przewodniku po odpustach nadanych szpitalowi Duchaków w Krakowie*, [w:] *Z religijnych zagadnień średniowiecza*, red. J. Drabina, Kraków 2008, s. 157–165; tenże, *Uwagi o znaczeniu religijnym Sanktuarium Matki Bożej Piaskowej w Krakowie na przełomie średniowiecza i czasów odrodzenia*, „Peregrinus Cracoviensis” 22:2011, s. 197–216.

⁵ W. Gańsorowski, *Kościół Archipresbiteralny N. P. Maryi w Krakowie*, Kraków 1878, s. 47–48, 66–67, 90; M. Friedberg, *Założenie i początkowe dzieje kościoła N. Panny Marii w Krakowie*, „Rocznik Krakowski” 22:1929, s. 12, 13, 20; J. Lepiarczyk, *Fazy budowy kościoła Mariackiego w Krakowie (wieki XIII–XV)*, „Rocznik Krakowski” 34:1959, s. 194–195; E. Piwowarczyk, *Dzieje kościoła Mariackiego (XIII–XVI w.)*, Kraków 2000, s. 84–85, 95, 105, 108–110, 135–136, 188; tenże, *Mieszczkańska „katedra” Patronat nad kościołem Mariackim w średniowieczu*, „Nasza Przeszłość” 97:2002, s. 40–41, 43, 49, 53; tenże, *Nobilitacja mieszczan przez sztukę sepulkralną XIV–XVI wieku na przykładzie kościoła Mariackiego w Krakowie*, „Analecta Cracoviensia” 35:2003, s. 386; tenże, *Fundacje XIV-wiecznych ołtarzy w kościele Mariackim w Krakowie i ich uposażenie do roku 1529*, [w:] „Charisteria Tito Górski oblata” *Studia i rozprawy ofiarowane profesorowi Tytusowi Górskiemu*, red. S. Stabryła, R. M. Zawadzki, Kraków 2003, s. 202, 208, 214; tenże, *Fundacje XV-wiecznych ołtarzy w kościele Mariackim w Krakowie i ich uposażenie do roku 1529*, „Folia Historica Cracoviensia” 10:2004, s. 318–319, 321; tenże, *Wyposażenie wnętrza kościoła Mariackiego w świetle zachowanych archiwaliów (XIII–XV wiek)*, [w:] „Lapides Viventes” *Zaginiony Kraków wieków średnich. Księga dedykowana Profesor Klementynie Żurowskiej*, red. J. Gadomski, A. Małkiewicz, T. Rodzińska-Choraży, A. Włodarek, Kraków 2005, s. 212, 214, 215; tenże, *Legaty testamentowe ad pias causas*, s. 312–313.

⁶ Por. zestawienie dokumentów odpustowych związanych z bractwem funkcjonującym przy świątyni: W. Szymborski, *Uwagi o religijności społeczności Małopolski w średniowieczu na przykładzie brackich dokumentów odpustowych*, [w:] *Wspólnoty małe i duże w społeczeństwach Czech i Polski w średniowieczu i w czasach wczesnonowożytnych*, red. W. Iwań-

nia poszczególnych nadań odpustowych wszystkie wzmianki o udzielonych indulgencjach zostały ujęte w tabeli. W tym miejscu znalazło się także nadanie indulgencji dla kaplicy położonej na cmentarzu kościelnym, która później stała się kościołem św. Barbary. Ponadto dla pełniejszego zobrazowania przesłanek warunkujących otrzymanie przez wiernych odpustu w kościele Mariackim w osobnych tabelach zestawiono wykazy okazji i warunków odpustowych.

Tabela 1

Średniowieczne nadania odpustowe związane z kościołem Mariackim w Krakowie

Lp.	Rok	Wystawca	Wartość odpustu	Odbiorca	Źródło
1	1321, 1 X	Idzi patriarcha aleksandryjski, Mateusz abp Durazzo, Stefan bp lubuski, Zachariasz bp Soazzo, Jordan bp Acerno, Wilhelm Sancte Iuste, Piotr bp Narni, Franciszek bp Senigalli, Wilhelm bp Pozzuoli, Rajmund bp Ventimiglia, Andrzej bp Terracina, Egidiusz bp Adria, Piotr Civitatis Noue [Tempio], Wilhelm ad partes Tartharorum	40 dni	Kościół NMP	APKr ⁷ , dok. perg., 8; Kod dypl Krak, III ⁸ , nr 370, s. 494–495
2	–	Nanker bp krakowski	40 dni	Jw.	Jw.
3	1325, 30 XII	Jakub bp Methone, Stefan bp Verria	40 dni	Jw.	APKr, dok. perg., 10; NPH, fot ⁹ , sygn 3052 I; Kod dypl Krak, III, nr 371, s. 496

czak, J. Smołucha, Kraków 2010, s. 166–167, 175; wykaz odpustów przyznanych kościołowi Mariackiemu, dzieląc je na indulgencje przyznane świątyni, ołtarzom czy bractwu w poszczególnych wiekach, zamieszcza *idem*, W. Szymborski, *Odpusty w Polsce średniowiecznej...*, s. 167, 188, 210.

⁷ Archiwum Państwowe w Krakowie (dalej: APKr).

⁸ *Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa 1257–1506*, wyd. F. Piekosiński, t. 3, Kraków 1882 (dalej: Kod dypl Krak, III).

⁹ Zakład Nauk Pomocniczych Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego, zbiór fotografii dokumentów (dalej: NPH, fot).

4	1326	Jw.	40 dni	Jw.	APKr, dok. perg., 11; Kod dypl Krak, III, nr 372, s. 496–497
5	1326	Jakub bp Methone, Angelus bp Sulci, Stefan bp Verria	40 dni	Jw.	APKr, dok. perg., 12; Kod dypl Krak, III, adnotacja przy nr. 372, s. 496–497
6	1326, 24 III	Gwidon bp Aretino	40 dni	Jw.	APKr, dok. perg., 12; Kod dypl Krak, III, adnotacja przy nr. 372, s. 496–498
7	1327, 27 VI	Janisław abp gnieźnieński, Jan Grot bp krakowski, Maciej bp włocławski	40 dni	Jw.	APKr, dok. perg., 14; NPH, fot, sygn 1883 I; Kod dypl Krak, III, nr 373, s. 498
8	1338, 6 IV	Andrzej bp Coron, Mateusz bp Bagno-rea, Wawrzyniec bp Ortanensis, Magnus (Mannus) bp Amelia, Jan bp koroneński, Amald bp singensis	40 dni	Jw.	APKr, dok. perg., 23; NPH, fot, sygn 3053 I; Kod dypl Krak, III, nr 377, s. 501–502
9	–	Jan bp krakowski	40 dni	Jw.	Jw.
10	1338, 5 IX	Suplika skierowana do papieża Benedykta XII	200 dni	Kaplica na cmentarzu kościoła NMP	VMPL, II ¹⁰ , nr 543, s. 414–415; Kod dypl Krak, I ¹¹ , nr 235, s. 340–341
11	1362, 12 III	Bodzęta bp krakowski	40 dni	Kościół NMP	APKr, dok. perg., 41; Kod dypl Krak, III, nr 382, s. 505
12	1383, 26 VIII	Dymitr kardynał, legat papieski – 4 koronowanych	1 rok, 100 dni	Jw.	Kod kat Krak, II ¹² , nr 319, s. 95–96
13	Jw.	Jw.	100 dni	Bractwo	Kod kat Krak, II, nr 320, s. 96–97
14	Jw.	Jw.	1 rok, 100 dni	Kościół NMP	APKr, dok. perg., 73; NPH, fot, sygn 3012 I; Kod dypl Krak, III, nr 389, s. 510–511

¹⁰ *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae*, ed. A. Theiner, t. 2 *ab Ioanne PP. usque ad Pium PP. V 1410–1572*, Romae 1861 (dalej: VMPL, II).

¹¹ *Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa 1257–1506*, t. 1, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1879 (dalej: Kod dypl Krak, I).

¹² *Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej Św. Wacława*, wyd. F. Piekosiński, cz. 2, od roku 1367 do roku 1423, Kraków 1883 (Kod kat Krak).

15	1383, 28 VIII	Jw.	1 rok, 100 dni	Jw.	NPH, fot, sygn 3013 I; Kod dypl Krak, III, nr 391, s. 512
16	Jw.	Jw.	1 rok, 100 dni	Jw.	APKr, dok. perg., 75; NPH, fot, sygn 3014 I; Kod dypl Krak, III, nr 392, s. 512–513
17	1383, 29 VIII	Jw.	1 rok, 100 dni	Kaplice w kościele NMP	APKr, dok. perg., 78; NPH, fot, sygn 3016 I; Kod dypl Krak, III, nr 393, s. 513–514
18	1384, 31 X	Jw.	140 dni	Ołtarz pw. Poczęcia NMP, Krzysztofa, Oswalda	APKr, dok. perg., 80; NPH, fot, sygn 3015 I; Kod dypl Krak, III, nr 394, s. 514–515
19	1384, 17 XI	Jw.	140 dni	Kościół NMP	NPH, fot, sygn 3018 I; Kod dypl Krak, III, nr 395, s. 515–516
20	Jw.	Jw.	140 dni	Ołtarz pw. Szymona, Judy, Feliksa, Adaukta, Wincentego	APKr, dok. perg., 83; NPH, fot, sygn 3020 I; Kod dypl Krak, III, nr 396, s. 516–517
21	Jw.	Jw.	140 dni	Ołtarz pw. Św. Andrzeja, Jana Apostoła, Ewangelisty, Ścięcia św. Jana Chrzciciela, Mikołaja, Wincen- tego, Błażeja, Wa- lentego, Grzego- rza, Ambrożego, Erazma, Waw- rzyńca, Marcina, Katarzyny, Barba- ry, Jadwigi	APKr, dok. perg., 82; NPH, fot, sygn 3019 I; Kod dypl Krak, III, nr 397, s. 517
22	1400, 27 III	Bonifacy IX	7 lat, 7 kwadragen oktawy świąt 100 dni	Ołtarze pw. Trzech Króli, Agnieszki, Doroty, Małgorzaty, Bar- bary, Katarzyny, Kosmy, Damiana, Jodoka	APKr, dok. perg., 121; NPH, fot, sygn 3029 I; Kod dypl Krak, III, nr 400, s. 523; BP, III ¹³ , nr 662, s. 110

¹³ *Bullarium Poloniae*, ed. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, t. 3, 1378–1417, Romae–Lublina 1988 (BP, III).

23	–	Jan bp krakowski	40 dni	Kościół NMP	APKr, dok. perg., 12; Kod dypl Krak, III, adnotacja przy nr. 372, s. 496–498
24	1401, 1 VI	Bonifacy IX	<i>Ad instar</i>	Kościół NMP	ABMarK ¹⁴ , dok. perg., 53; Kod dypl Krak, III, nr 401, s. 524–525; BP, III, nr 767, s. 12
25	1411, 17 X	Piotr bp krakowski	40 dni	Bractwo	ABMarK, dok. perg., 11; Kod kat Krak, II, nr 529, s. 354–358
26	–	Zbigniew bp krakowski	40 dni	Jw.	Jw.
27	1412– –1422	Mikołaj abp gnieźnieński	40 dni	Jw.	Jw.
28	–	–	40 dni	Kościół NMP, udział w procesji	BJ ¹⁵ , rkps 7759, II, k. 141 v
29	1438, 10 I	Eugeniusz IV	–	Kaplica w kościele NMP	Biblioteka PAU i PAN ¹⁶ , Teki rzymskie, rkps 8483, nr 592, s. 75; tamże, rkps 8484, s. 284–285
30	1441, 14 II	Feliks V	<i>Ad instar</i>	Kaplica w kościele NMP	APKr, dok. perg., 213; Kod dypl Krak, III, nr 423, s. 552–553; BP, V ¹⁷ , nr 1302, s. 238–239; Index XV ¹⁸ , nr 2337, s. 272
31	1441, 14 X	Jw.	Jw.	Kościół NMP	APKr, dok. perg., 217; Kod dypl Krak, III, nr 426, s. 554–555
32	1442, 1 VI	Julian kardynał, legat papieski	100 dni	Ołtarz pw. Bożego Ciała	APKr, dok. perg., 220; Kod dypl Krak, III, nr 427, s. 555–556

¹⁴ Archiwum Bazyliki Mariackiej w Krakowie (dalej: ABMarK).

¹⁵ Biblioteka Jagiellońska (dalej: BJ).

¹⁶ Biblioteka Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk (dalej: Biblioteka PAU i PAN).

¹⁷ *Bullarium Poloniae*, ed. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, cooperantibus M. Kowalczyk, A. Wajs, H. Wajs, t. 5, 1431–1449, Romae–Lublin 1995 (dalej: BP, V).

¹⁸ *Index actorum saeculi XV ad republicas Poloniae spectantium, quae quidem typis edita sunt ex eptis his*, ed. A. Lewicki, Cracoviae 1888 (dalej: Index XV).

33	1442, 13 XI	Zbigniew bp krakowski	5 lat, 40 dni	Kaplica Bożego Ciała	APKr, dok. perg., 223; Kod dypl Krak, III, adnotacja przy nr. 426, s. 554–555
34	1448, 17 VII	Baptysta z Rzymu, bp z Camerino, legat	60 dni	Kościół NMP	APKr, dok. perg., 233; Kod dypl Krak, III, nr 431, s. 563
35	1450, 9 XI	Zbigniew bp krakowski	40 dni	Ołtarze – spraw	APKr, dok. perg., 240; BJ, rkps 7759 II, k. 183 r; Kod dypl Krak, III, nr 435, s. 571
36	1450, 10 XII	Mikołaj V	7 lat, 7 kwa- dragen	Kościół NMP	Kod dypl Krak, III, nr 436, s. 572–573; VMPL, II, nr 121, s. 82; BP, VI ¹⁹ , nr 477, s. 107
37	1453, 2 IV	Zbigniew bp krakowski	100 dni	Kościół NMP	APKr, dok. perg., 247; Kod dypl Krak, III, nr 437, s. 573
38	1454, 10 XII	Mikołaj V	7 lat, 7 kwa- dragen	Jw.	APKr, dok. perg., 249
39	1456	Tomasz bp krakowski	40 dni	Kościół NMP, udział w procesji	BJ, rkps 7759 III, k. 9 v–10 v
40	1463, 23 I	Jan abp gnieźnień- ski, Jan bp wło- cławski, Andrzej bp poznański	40 dni	Kościół NMP	APKr, dok. perg., 276; Kod dypl Krak, III, nr 456, s. 598–599
41	1467, 12 X	Rudolf bp lawantyń- ski, legat papieski	40 dni	Jw.	APKr, dok. perg., 303; Kod dypl Krak, III, nr 464, s. 610
42	1472, 5 VIII	Marek kardynał- prezbiter, legat pa- pieski	100 dni	Jw.	APKr, dok. perg., 319; Kod Krak, II, nr 468, s. 616
43	1484, 23 I	Rafał kardynał tytułu „s. Georgii ad velum aureum”	<i>Ad instar</i>	Jw.	APKr, dok. perg., 335
44	1496, 20 IV	Fryderyk Jagielloń- czyk kardynał, abp gnieźnieński, pry- mas, bp krakowski,	100 dni kardynał, bp 40 dni	Bractwo	ABMarK, dok. perg., 69

¹⁹ *Bullarium Poloniae*, ed. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, cooperantibus P. Sczaniecki, M. Kowalczyk, t. 6: 1447–1464, Romae–Lublin 1998 (dalej: BP, VI).

cd. 44		Andrzej Róza abp lwowski, Krzesław bp włocławski, Uriel bp poznański, Piotr bp płocki, Mikołaj bp przemyski			
45	1498, 17 VIII	Hieronim bp Palestyny, Dominik kardynał tytułu „s. Clementis”, Wawrzyniec kardynał tytułu „s. Caeciliae”, Baptysta kardynał tytułu „ss. Joannis et Pauli”, Dominik kardynał tytułu „s. Nicolai inter imagines”, Jan kardynał tytułu „s. Mariae in Domnica”	100 dni	Bractwo	ABMarK, dok. perg., 70
46	1498, 17 VIII	Oliverius bp Sabiny, Bernardyn kardynał tytułu „s. Crucis in Jerusalem”, Jan kardynał tytułu „s. Priscae”, Jan kardynał tytułu „s. Sabinae”, Rajmund kardynał tytułu „s. Vitalis”, Rafał kardynał tytułu „s. Georgii ad velum aureum”	100 dni	Bractwo	ABMarK, dok. perg., 71
47	1512, 11 IX	Juliusz II	200 dni	Wyobrażenie krzyżowanego Chrystusa, NMP, św. Jana Apostoła	APKr, dok. perg., 424
48	1515, 30 III	Leon X	20 lat, 20 kwadragen	Kaplica pw. św. Jana Chrzciciela	VMPL, II, nr 384, s. 357–358
49	1519, 23 I	Jw.	100 lat, 100 kwadragen; 50 lat, 50 kwadragen	Jw.	VMPL, II, nr 410, s. 395
50	1520, 24 VIII	Generał bernardy- nów Lichetto	Odpust zupelny	Kościół NMP	Memoriale ²⁰ , s. 337

²⁰ *Memoriale ordinis fratrum Minorum a fr. Ioanne de Komorowo compilatum*, ed. X. Liske, A. Lorkiewicz, *Monumenta Poloniae Historica*, t. 5, Kraków 1888 (dalej: Memoriale).

Na szczególne podkreślenie zasługuje fakt, że kościół Mariacki otrzymał największą liczbę dokumentów odpustowych spośród wszystkich świątyń położonych na terenie Krakowa, deklasując zarówno katedrę (35 nadań), jak i świątynie mendykanckie (dominikanie – 29, franciszkanie – 23). W XIV wieku były to aż 22 nadania, spośród ogólnej liczby 34, jakie wystosowano do wszystkich świątyń zlokalizowanych na terenie stolicy państwa. Wiek później przewaga ta zmalała. Świątynia Mariacka otrzymała 23 dokumenty odpustowe, plasując się w tym zakresie na równej pozycji z kościołem Franciszkanów, natomiast zaledwie kilka mniej dokumentów otrzymali dominikanie (20) czy stołeczna katedra (21)²¹.

Próba określenia dokładnej wartości odpustów, jakich mieszczanie mogli dostąpić w tym kościele, jest trudna do oszacowania. Wynika to z faktu, że trzykrotnie wiernym przyznano odpust *ad instar* (na wzór), było to nadanie indulgencji, jaką wierni mogli uzyskać w innej świątyni. W przypadku nadania *ad instar* związanego z odbywaniem procesji Bożego Ciała, przyznanego przez papieża Feliksa V 14 lutego 1441 roku²², wyliczenie liczby dni i lat, jakich można było dostąpić, jest utrudnione ze względu na politykę papieską podwajania raz już udzielonego odpustu przypisanego do tego święta. Wśród średniowiecznych rękopisów można odnaleźć nawet specjalne zestawienia mające ułatwić podsumowanie wartości tej indulgencji²³. Nadanie *ad instar* przypisane do kościoła św. Marka w Wenecji budzi więcej problemów²⁴, w żadnym odnotowanym dokumencie, zawierającym ten zwrot, skierowanym do wiernych na terenie Polski, nie rozwinięto tej wartości²⁵. W tzw. tekach rzymskich zachowała się informacja o odpuszczeniu przyznanym przez papieża Eugeniusza IV, niestety nie podaje ona, jakiej wartości indulgencja została wówczas przyznana²⁶.

Spośród pozostałych nadań odpustowych wyróżnia się indulgencja przyznana w 1520 roku, był to bowiem jedyny odpust zupełny związany

²¹ Por. Tabela 30, w: W. Szyborski, *Odpusty w Polsce średniowiecznej...*, s. 214–215.

²² Dokument 30.

²³ Biblioteka Narodowa, rkps 3025 IV, k. 255 v; W. Szyborski, *Średniowieczne dokumenty odpustowe ze zbiorów archiwum klasztoru Bożego Ciała*, w druku; do dziejów święta i procesji Bożego Ciała w Polsce: Z. Zalewski, *Święto Bożego Ciała w Polsce do wydania rytuału piotrkowskiego (1631)*, [w:] *Studia z dziejów liturgii w Polsce*, Lublin 1973, s. 107 n., 134 n.; por. też relację Jana Długosza z procesji w święto Bożego Ciała w 1451 r.: J. Długosz, *Annales seu Cronicae Incliti regni Poloniae*, Liber duodecimus 1445–1461, ed. J. Wyrozumski, Cracoviae 2003, s. 102.

²⁴ Dokument 24, 43.

²⁵ Nadanie to odnosiło się do papieskiego odpustu przyznanego przez Aleksandra III w 1176 roku, niestety autor nie podał źródła, na którym oparł swoje twierdzenie. Por. W. Gąsiorowski, *Kościół Archipresbiteralny...*, s. 67.

²⁶ Dokument 29.

z kościołem Mariackim. Mogli go dostąpić wierni uczestniczący w mszy w kościele Mariackim; po odmówieniu 5 razy Ojcze nasz w intencji króla i papieża mogli uzyskać odpust zupełny²⁷

Lektura tych dokumentów oddaje zmianę, jaka zaszła w polityce obdarowywania wiernych przez dostojników Kościoła indulgencjami, od niewielkich nadań, aż po odpusty zupełne czy wynoszące 100 lat i 100 kwadragen. Przy omawianiu wartości nadań odpustowych należy zwrócić uwagę na dokument wystawiony przez kardynała Zbigniewa Oleśnickiego 13 listopada 1442 roku. Biskup krakowski wykorzystał wówczas uprawnienia Soboru Bazylejskiego, przyznając indulgencję wynoszącą aż 5 lat, przy czym jako ordynariusz diecezji przyznał 40 dni²⁸. Warto przypomnieć, że biskup Oleśnicki po przywiezieniu insygniów kardynalskich w 1449 roku niejednokrotnie przyznawał nadanie odpustowe wynoszące 140 dni²⁹

Przed scharakteryzowaniem warunków i okazji odpustowych należy podkreślić wyjątkowe znaczenie dokumentów odpustowych związanych z kościołem Mariackim. Można w nich odnaleźć nie tylko unikalne wzmianki ilustrujące praktyki stosowane przy propagowaniu wśród wiernych wiedzy o indulgencjach, ponadto dyplomy te reprezentują różnorodne kategorie dokumentów. Pośród nich znajdują się bowiem bulle papieskie, nadania kolektywne czy wyjątkowy, zasygnalizowany powyżej, dokument odpustowy wystawiony przez kardynała Zbigniewa Oleśnickiego.

Lektura dokumentów odpustowych pozwala na zidentyfikowanie praktyki, jaką duchowieństwo posługiwało się w celu uniknięcia nadużyć odpustowych i ewentualnych fałszerstw. Wprowadzono zasadę potwierdzania dokumentów przez lokalnych biskupów³⁰ Ordynariusze diecezji

²⁷ Wydarzenie to sprawiło, że zgromadziło się wyjątkowo dużo wiernych, którzy nie pomieścili się w świątyni, stąd wedle relacji Jana z Komorowa indulgencję tę mogły także uzyskać osoby odmawiające modlitwy na pobliskim cmentarzu czy znajdujące się na rynku. Por. dokument 48, tabela 1; por. K. Kantak, *Bernardyni polscy*, t. 1: 1453–1572, Lwów 1933, s. 71.

²⁸ Dokument 33; por. M. Koczerska, *Zbigniew Oleśnicki i Kościół krakowski w czasach jego pontyfikatu (1423–1455)*, Warszawa 2004, nr 121, s. 372.

²⁹ Jak miało to miejsce w odniesieniu do kaplicy mansjonarzy w katedrze krakowskiej – Archiwum Kapituły Katedralnej w Krakowie, dokument pergaminowy 437; *Zbiór dokumentów katedry i diecezji krakowskiej*, wyd. S. Kuraś, cz. II: 1416–1450, Lublin 1973, nr 548, s. 621–622; M. Koczerska, *Zbigniew Oleśnicki*, nr 185, s. 405; W. Szyborski, *Odpusty w Polsce średniowiecznej. Aneks*, nr 899, s. 428–429; czy w przypadku bractwa szewców w Skalmierzu: Biblioteka Jagiellońska, rkps 7759 II, k. 127 v; M. Koczerska, *Zbigniew Oleśnicki*, nr 236, s. 431–432; W. Szyborski, *Odpusty w Polsce średniowiecznej. Aneks*, nr 946, s. 437.

³⁰ Por. W. Szyborski, *Uwagi o fałszerstwach i nadużyciach dokumentów odpustowych w Polsce w świetle postanowień statutów synodalnych na tle krytyki zjawiska odpustów w sre-*

przy tej okazji przyznawali od siebie kolejne nadanie³¹. Taka sytuacja zaistniała w odniesieniu do pierwszego dokumentu wystawionego 1 października 1321 roku w Awinionie. Biskup krakowski Nanker, zatwierdzając to nadanie, udzielił ponadto kolejnych 40 dni indulgencji. Tak było też w przypadku dyplomu wystawionego 6 kwietnia 1338 roku, na którym widnieje dopisek biskupa krakowskiego Jana. Podobnie postąpił ten ordynariusz w odniesieniu do dyplomu z 1326 roku wystawionego przez Jakuba biskupa Methone. Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na dwa dokumenty pochodzące z 17 sierpnia 1498 roku, wystawione przez kardynałów rzymskich. Na obydwu widnieje zapis potwierdzający ważność danego odpustu. Otóż we wtorek 6 kwietnia 1501 roku rajca krakowski Piotr Salomon, członek konfraterni NMP, przedstawił oba dyplomy kanonikowi krakowskiemu i wikariuszowi generalnemu Janowi de Goslaro, który potwierdził ich autentyczność i zezwolił na ogłoszenie w diecezji krakowskiej. Stosowną adnotację sporządził notariusz publiczny Piotr Bartłomiej z Krakowa³².

O ważnej pozycji, jaką kościół Mariacki posiadał wśród krakowskich świątyń, świadczą supliki odpustowe wystosowane przez krakowskich mieszczan, kierowane zarówno do papieży, jak i do przebywających w Krakowie dostojników Kościoła. W czasie kiedy w Krakowie przebywał papieski legat kardynał Dymitr, mieszkańcy Krakowa kilkakrotnie zabiegali o pozyskanie dalszych nadań³³. Starania te zostały odnotowane w dokumentach odpustowych wystawionych przez kardynała Dymitra. Dzięki ich wysiłkom otrzymano nadanie odpustowe (1 rok, 40 dni) pod

---

dniowicznej Europie, [w:] *Miłosierdzie. Teoria i praktyka życiowa*, red. P. F. Nowakowski, W. Szyborski, Kraków 2009, s. 209 n.

³¹ Zob. dokumenty nr 1, 2; por. W. Szyborski, *Odpusty w Polsce średniowiecznej...*, *passim*.

³² Zob. dokument nr 45, 46; rajca Piotr Salomon swój ostatni spoczynek znalazł w farze Mariackiej, por. K. Bąkowski, *Kościół N. P. Maryi w Krakowie*, Kraków 1913, s. 44, 56; E. Piwowarczyk, *Dzieje kościoła Mariackiego...*, s. 205–206; tenże, *Nobilitacja mieszczan...*, s. 390–391, 411; *Corpus Inscriptionum Poloniae*, t. 8: *Województwo krakowskie*, red. Z. Perzanowski, z. 2, *Bazylika Mariacka w Krakowie*, wyd. Z. Piech, Kraków 1987, nr 22, s. 92; por. Z. Noga, *Krakowska rada miejska w XVI wieku. Studium o elicie władzy*, Kraków 2003, Aneks, s. 336; odnośnie do dziejów rodziny Salomonów por. W. Bukowski, *Salomonowie herbu Łabędź. Ze studiów nad patrycjatem krakowskim wieków średnich*, [w:] *Cracovia, Polonia, Europa. Studia z dziejów średniowiecza ofiarowane Jerzemu Wyrozumskiemu w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin i czterdziestolecie pracy naukowej*, red. W. Bukowski, K. Ożóg, F. Sikora, S. Szczur, Kraków 1995, s. 113–145; por. też J. Ptaśnik, *Studia nad patrycjatem krakowskim wieków średnich. Część druga*, „Rocznik Krakowski” 16:1914, s. 33–39.

³³ Odnośnie do postaci kardynała Dymitra por. J. Drabina, *Kontakty papieżstwa z Polską 1378–1417 w latach wielkiej schizmy zachodniej*, Kraków 1993, s. 17, 82, 91; tenże, *Papiescy wysłannicy na ziemiach polskich w latach panowania królowej Jadwigi (1384–1399)*, „Studia Historyczne” 35:1992, z. 4 (139), s. 449.

warunkiem udziału w nabożeństwie, podczas którego śpiewana była pieśń *Salve Regina*³⁴. Tego samego dnia kardynał Dymitr przyznał następny odpust, tym razem warunkując jego otrzymanie udziałem w kazaniach, jakie były głoszone w świątyni. Dokument ten zasługuje na uwagę, bowiem wyraźnie zaznaczono w nim, że wierni mogą przebywać nie tylko w świątyni, ale i na pobliskim cmentarzu³⁵. Być może tę klauzulę umieszczono, przewidując tak znaczący udział wiernych w głoszonych kazaniach. O wysokiej randze fary miejskiej na mapie *loca sacra* XIV–XV-wiecznego Krakowa dobitnie świadczą supliki wystosowane przez krakowskich rajców³⁶. I tak dysponujemy wzmianką o czynionych przez nich staraniach w dyplomie wystawionym 29 sierpnia 1383 roku przez kardynała Dymitra³⁷. Inspiracją kolejnego nadania także najprawdopodobniej pochodziła od krakowskiego rajcy Jana Gerlacha, albowiem dotyczyło ono ołtarza przezeń ufundowanego³⁸. Z XV wieku pochodzą kolejne nadania indulgencji uzyskane dzięki staraniom krakowskich rajców, jak miało to miejsce w odniesieniu do bulli papieża Feliksa V z 14 II 1441 roku³⁹ czy odpustów kolektywnych wystawionych przez kardynałów rzymskich w 1498 roku⁴⁰.

³⁴ Zob. dokument nr 15.

³⁵ Dokument 16; odnośnie do funkcji miejskich cmentarzy por. uwagi w: Z. Morawski, „*Intra muros*” *Zarys problematyki cmentarza miejskiego w średniowieczu*, [w:] *Czas, przestrzeń, praca w dawnych miastach. Studia ofiarowane Henrykowi Samsonowiczowi w 60. rocznicę urodzin*, red. A. Wyrobisz, M. Tymowski, przy współpracy W. Fałkowskiego, Z. Morawskiego, Warszawa 1991, s. 93–99.

³⁶ Związki krakowskich rajców z kościołem NMP zostały ukazane przez Z. Nogę, *Rada miejska – fundator ołtarza*, [w:] *Biblia z lipowego drewna. Karty z dziejów ołtarza Mariackiego. Materiały z sesji zorganizowanej w 50. rocznicę powrotu ołtarza Wita Stwosza „na swoje miejsce”*, red. S. Waltoś, Kraków 2009, s. 21–28; tenże, *Krakowska rada miejska w XVI wieku*, *passim*; por. też uwagi M. Friedberg, *Założenie i początkowe...*, s. 17 n.; W. Bukowski, *Salomonowie herbu...*, s. 134; E. Piwowarczyk, *Dzieje kościoła Mariackiego...*, *passim*; tenże, *Nobilitacja mieszczan...*, s. 382 n.; tenże, *Mieszczkańska „katedra”...*, s. 32 n.; tenże, *Legaty testamentowe ad pias causa...*, s. 314; K. J. Czyżewski, „*Siądź mi po boku prawym*” *O zasiadaniu w kościele słów kilka*, [w:] *Mecenat artystyczny a oblicze miasta. Materiały LVI Ogólnopolskiej Sesji Naukowej Stowarzyszenia Historyków Sztuki Kraków 8–10 XI 2007*, red. D. Nowacki, Kraków 2008, s. 63–65, 71; por. A. Niewiński, *Przestrzeń kościelna...*, s. 163; zob. też wnikliwe uwagi M. Starzyński, *Krakowska rada miejska w średniowieczu*, Kraków 2010, s. 126–130, 209 (tam dalsza literatura).

³⁷ Dokument 17.

³⁸ Dokument 18.

³⁹ Dokument 30, 31; E. Piwowarczyk, *Dzieje kościoła Mariackiego...*, s. 108–109; wspomnieć należy tutaj starania podjęte przez Jerzego Szwarca odnośnie do związków tej rodziny ze świątynią pw. NMP, por. M. Friedberg, *Założenie i początkowe...*, s. 26–27; E. Piwowarczyk, *Nobilitacja mieszczan...*, s. 386.

⁴⁰ Dokument 45, 46.

Ranga świątyni została podkreślona w bulli papieża Bonifacego IX: zaznaczono w niej fakt, że sam monarcha Władysław Jagiełło żywił szczególną atencję dla tego miejsca kultowego⁴¹. Podobnie postąpił Mikołaj V, wymieniając Kazimierza Jagiellończyka, królową matkę Zofię oraz rajców i mieszczan⁴².

O indulgencje dla krakowskiej fary zabiegali nie tylko królowie polscy, ale przede wszystkim przedstawiciele patrycjatu, który niemalże gremialnie należał do bractwa funkcjonującego przy kościele Mariackim⁴³. To właśnie dzięki staraniom krakowskich rajców oraz Jana Creydlera, kapłana świątyni Mariackiej, nadanie odpustu *ad instar* udzielone przez papieża Bonifacego IX zostało transumowane przez Rafała kardynała tytułu „s. Georgii ad velum aureum”⁴⁴. Prócz sygnalizowanych wyżej starań rajców warto wspomnieć o inicjatywie Urszuli, żony Mikołaja Seraphina, miecznika krakowskiego i królewskiego żupnika⁴⁵, jak i o staraniach rajcy i żupnika Jana Bonera. W tym drugim przypadku supliki w sprawie indulgencji dla kaplicy w kościele Mariackim, którą prawo patronatu przejął po możnej rodzinie Bełzów, przedstawili Leonowi X Jan Łaski oraz Erazm Ciołek⁴⁶.

Ostatnie wzmiankowane nadanie (23 I 1519 r.) najdobitniej ukazuje, jak ważną rolę pełnił w XVI wieku kościół Mariacki. Leon X przyznał wówczas wyjątkowo hojne odpusty⁴⁷, ponadto nadanie to nie podlegało zawieszeniu w czasie akcji głoszenia odpustów przeciwko niewiernym,

⁴¹ Dokument 24.

⁴² Dokument 36.

⁴³ Por. Z. Noga, *Rada miejska – fundator ołtarza...*, s. 24; zob. też uwagi J. Mitkowski, *Księga zmarłych bractwa Kościoła Panny Marii w Krakowie (wiek XIV–XVIII)*, „Studia Historyczne” 11:1968, z. 1 (40), s. 77–78, jak również wykaz zmarłych członków bractwa, tamże, s. 82–95.

⁴⁴ Dokument 43.

⁴⁵ Dokument 34; J. Ptaśnik, *Studia nad patrycyatem krakowskim wieków średnich*, cz. 2, s. 20; E. Piwowarczyk, *Legaty testamentowe ad pias causa...*, s. 313; postać Mikołaja Serafina ostatnio wnikliwie przedstawiona została w pracy *Korespondencja żupnika krakowskiego Mikołaja Serafina z lat 1437/1459*, wyd. W. Bukowski, T. Płóciennik, A. Skolimowska, Kraków 2006; syn Mikołaja ufundował kaplicę pw. NMP w kościele Dominikanów w Krakowie, legat papieski Julian 1 czerwca 1442 roku wiernym ją nawiedzającym przyznał 100 dni odpustu, Archiwum Prowincji Polskiej OO. Dominikanów w Krakowie, dok. perg., nr 116; tamże, rkps Kr 1, k. 32 r–v; ibidem, rkps Kr 23, s. 88–89; *Zbiór dokumentów katedry i diecezji krakowskiej*, t. 2, nr 432, s. 384–385.

⁴⁶ Dokument 48, 49; J. Ptaśnik, *Bonerowie*, „Rocznik Krakowski” 7:1905, s. 48–49; odnośnie do postaci Jana Bonera por. Z. Noga, *Krakowska rada miejska w XVI wieku*, Aneks, s. 299; W. Budka, *Boner Jan*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 2, 1936, s. 297–299.

⁴⁷ 100 lat, 100 kwadragen za nawiedzenie świątyni w czasie trwania czerwcowego święta Jana Chrzciciela, ścięcie św. Jana – 50 lat, 50 kwadragen, św. Jana Ewangelisty – 50 lat, 50 kwadragen.

krucjatowym bądź związanym z przebudową Bazyliki św. Piotra⁴⁸. Z terenów Polski znanych jest jedynie kilka przypadków, kiedy to nadania odpustowe posiadały takie klauzule⁴⁹

O trosce, jaką średniowieczni mieszczanie otaczali kościół Mariacki, świadczy także dokument z 6 kwietnia 1338 roku. Biskupi włoscy przyznając 40 dni odpustu powiązali ten fakt z nawiedzeniem kościoła w wyszczególnione święta, jak również z uczczeniem relikwii, które sprowadził Dytryk Senele, który także zabiegał o wystawienie tego dokumentu⁵⁰. Analiza dokumentów odpustowych przyznanych świątyniom w średniowiecznej Polsce wykazała, że w XIV wieku zapis polecający uczczenie relikwii był nader rzadko spotykany⁵¹.

W poniżej zamieszczonych tabelach zgrupowano wykaz świąt, w jakie należało nawiedzić kościół Mariacki, aby dostąpić łaski odpustu, oraz warunki, jakie należało wówczas spełnić.

Tabela 2
Wykaz okazji odpustowych

Lp.	Okazja odpustowa	L.	Numer dokumentu z tabeli 1
1	Dziesięciu Tysięcy Męczenników	1	37
2	Jedenastu Tysięcy Dziewic	4	1, 2, 37, 46
3	4. dzień po Wielkanocy	1	10
4	4. dzień po Zielonych Świątkach	1	10
5	7. dzień po Wniebowzięciu NMP	2	23, 43
6	Agata	11	1, 2, 4, 5, 6, 12, 17, 18, 20, 21, 23
7	Agnieszka	13	1, 2, 4, 5, 6, 8, 9, 12, 17, 18, 20, 21, 23
8	Ambroży	3	1, 2, 21
9	Anastazja	1	17
10	Andrzej	1	21
11	Anna	4	17, 18, 20, 21
12	Augustyn	2	1, 2
13	Barbara	4	1, 2, 10, 21
14	Bartłomiej	1	18

⁴⁸ Dokument 49.

⁴⁹ Przykłady działań papieskich zawieszających uprzednio udzielone odpusty omawia W. Szymborski, *Odpusty w Polsce...*, s. 75; por. tenże, *Czyścowa nagroda dla wiernych w Polsce i Wielkim Księstwie Litewskim za udział w walkach z Turkami w XV i XVI w.*, w druku.

⁵⁰ Dokument 8; zagadnienie obecności relikwii w kościołach krakowskich było wielokrotnie wzmiankowane przez J. Rajm ana, *Średniowieczne patrocinia krakowskie*, Kraków 2002, passim; por. też uwagi dotyczące kolekcji relikwii zgromadzonych w kościołach Kleparza: tenże, *Relikwie w średniowiecznych kościołach Kleparza*, [w:] *Miasta, ludzie, instytucje, znaki. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesor Bożenie Wyrozumskiej w 75. rocznicę urodzin*, red. Z. Piech, Kraków 2008, s. 425–437.

⁵¹ Por. W. Szymborski, *Odpusty w Polsce...*, passim.

15	Benedykt	3	1, 2, 18
16	Bernard	3	1, 2, 18
17	Błażej	1	21
18	Boże Ciało	11	1, 2, 3, 12, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 32
19	Brygida	2	1, 2
20	Brykcjusz	3	1, 2, 17
21	Cecylia	2	1, 2
22	Christiana	2	1, 2
23	Cirinus	2	1, 2
24	Demetriusz	1	17
25	Dionizy	2	1, 2
26	Dorota	4	12, 18, 20, 21
27	Dzień Zaduszny	3	3, 8, 9
28	Elżbieta	11	3, 4, 5, 6, 8, 9, 17, 18, 20, 21, 23
29	Emeryk książę	4	17, 18, 20, 21
30	Erazm	2	10, 21
31	Florian	2	1, 2
32	Gertruda	2	1, 2
33	Grzegorz Wyznawca	3	1, 2, 21
34	Helena	4	17, 18, 20, 21
35	Hieronim	4	1, 2, 8, 9
36	Idzi	2	1, 2
37	Innocenty	1	10
38	Jadwiga	5	4, 5, 6, 21, 23
39	Jan Apostoł	1	21
40	Jan Chrzciel	11	1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 12, 23, 48
41	Jan Ewangelista	6	4, 5, 6, 21, 48, 49
42	Jerzy	6	1, 2, 17, 18, 20, 21
43	Katarzyna	15	1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 12, 17, 18, 20, 21, 23, 45
44	Klara	4	12, 17, 20, 21
45	Korneliusz	2	1, 2
46	Krzysztof	1	18
47	Lambert	2	1, 2
48	Leonard	2	1, 2
49	Łucja	13	1, 2, 4, 5, 6, 8, 9, 12, 17, 18, 20, 21, 23
50	Małgorzata	14	1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 12, 17, 18, 20, 21, 23
51	Marcin	12	1, 2, 3, 4, 5, 8, 9, 17, 18, 20, 21, 23
52	Maria Magdalena	12	1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 18, 20, 21, 23
53	Maurycy	2	1, 2
54	Michał	1	46
55	Michał Archanioł	6	1, 2, 12, 18, 20, 21
56	Mikołaj	13	1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 17, 18, 20, 21, 23
57	Nabor	2	1, 2
58	Narodzenie Jana Chrzciela	5	17, 18, 20, 22, 49
59	Narodzenie NMP	6	12, 17, 22, 32, 46, 48

60	Narodzenie Pańskie	18	1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 12, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 32, 42, 45
61	Nawiedzenie NMP	1	48
62	Niceasz	1	10
63	Niedziele (w całym roku)	8	1, 2, 4, 5, 6, 8, 9, 23
64	Obrzezanie Pańskie	16	1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 12, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 45
65	Oczyszczenie NMP	4	12, 17, 22, 32
66	Oktawy – spraw do nr 22		1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 12, 20, 22, 23
67	Oktawy świąt apostołów	1	10
68	Oktawy świąt ewangelistów	1	10
69	Oktawy świąt maryjnych	1	10
70	Oswald	1	18
71	Paweł	15	1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 12, 17, 18, 20, 21, 22, 23
72	Perpetua	2	1, 2
73	Piotr	15	1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 12, 17, 18, 20, 21, 22, 23
74	Poczęcie NMP	5	12, 17, 18, 45, 48
75	Podwyższenie Krzyża Świętego	13	1, 2, 4, 5, 6, 8, 9, 12, 17, 18, 20, 21, 23
76	Post 40-dniowy	4	4, 5, 6, 23
77	Poświęcenie kościoła/ołtarzy	19	1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 12, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 32, 42, 45, 46
78	Scholastyka	4	1, 2, 20, 21
79	Serwacy	2	1, 2
80	Soboty	1	7
81	Stanisław	9	1, 2, 4, 5, 6, 18, 20, 21, 23
82	Stefan król	4	17, 18, 20, 21
83	Szczepan	7	3, 4, 5, 6, 8, 9, 23
84	Ścięcie Jana Chrzciciela	5	17, 18, 20, 21, 49
85	Świętych Apostołów, Świętych Ewangelistów	14	1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 12, 17, 18, 20, 21, 23
86	Świętych Doktorów Kościoła	7	8, 9, 12, 17, 18, 20, 21
87	Święta Maryjne	13	1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 17, 18, 20, 21, 23
88	Świętych Aniołów	2	8, 9
89	Translacja św. Stanisława	1	45
90	Trójca Święta	13	1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 12, 18, 20, 21, 23
91	Trzech Króli	15	1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 12, 17, 18, 20, 21, 22, 23
92	Uczczenie relikwii Świętych w ich święta	2	8, 9
93	Wacław	1	46
94	Walenty	1	21
95	Wawrzyniec	13	1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 17, 18, 20, 21, 23
96	Wielki Czwartek	2	1, 2
97	Wielki Piątek	2	1, 2
98	Wincenty	4	1, 2, 17, 21

99	Władysław król	4	17, 18, 20, 21
100	Wniebowstąpienie Pańskie	16	1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 12, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 32
101	Wniebowzięcie NMP	10	12, 17, 22, 24, 32, 36, 38, 42, 43, 48
102	Wojciech	6	1, 2, 17, 18, 20, 21
103	Wszystkich Świętych	10	1, 2, 3, 8, 9, 12, 18, 20, 22, 46
104	Zielone Świątki	11	1, 2, 3, 12, 17, 18, 20, 21, 22, 32, 42
105	Zmartwychwstanie	16	1, 2, 4, 5, 6, 8, 9, 12, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 32, 42
106	Znalezienie Krzyża Świętego	13	1, 2, 4, 5, 6, 8, 9, 12, 17, 18, 20, 21, 23
107	Zwiastowanie NMP	6	12, 17, 22, 32, 36, 38

Wykaz świąt, podczas których można było otrzymać odpust po wyspowiadaniu się i nawiedzeniu kościoła Mariackiego jest wyjątkowo obszerny. Warto nadmienić, że tak rzadko spotykani święci, jak Brykcjusz, Nabor, Niceasz czy Perpetua, zostali wspomniani w dyplomach wystawionych przez ordynariuszy diecezji położonych na zachodzie Europy. Dominacja świąt Pańskich nie może budzić zdziwienia, jeśli się weźmie pod uwagę założenia doktrynalne udzielania odpustów.

Średniowieczne duchowieństwo przyznając odpusty przy wyliczaniu świąt, podczas których należało odbyć pielgrzymkę do danej świątyni, nader często posługiwało się skrótami, nie wymieniając wszystkich okazji. Zamiast wyliczać wszystkie święta związane z NMP, wpisywano święta maryjne, święta Apostołów bądź święta Ewangelistów, święta Krzyża Pańskiego zamiast Znalezienia Krzyża Świętego i Podwyższenia Krzyża Świętego. Praktyka ta znajduje swe potwierdzenie w przypadku świątyni Mariackiej, albowiem aż 13 razy lakonicznie wspomniano jedynie konieczność jej nawiedzenia w święta maryjne.

W przypadku nadań odpustowych dla kościoła NMP w Krakowie poprawna identyfikacja postaci świętych nie nastęrcza większych kłopotów. Nie ma bowiem problemu z określeniem, czy odpust był związany ze świętem św. Szczepana męczennika, czy Stefana króla. Kardynał Dymitr przyznając indulgencję wymienia świętych zaznaczając, że chodzi o świętych Stefana i Władysława króla, i Emeryka księcia. Biorąc pod uwagę kolejność umieszczenia świętych w dokumencie, jak i fakt, że ów dostojnik Kościoła był arcybiskupem Esztergom oraz, że dwa spośród czterech dyplomów, w których pojawia się św. Stefan, zostały wystawione w Budzie, identyfikacja ta jest wielce prawdopodobna.

Wart uwagi jest także umieszczony aż ośmiokrotnie zapis, polecający nawiedzenie kościoła we wszystkie niedziele roku. Dzięki niemu liczba dni w czasie, w którym można było dostąpić odpustu, gwałtownie wzrastała. Lektura średniowiecznych dokumentów odpustowych pozwala stwierdzić, że prócz takich zapisów często stosowano praktykę doprecy-

zowania, o którą niedzielę chodzi, np. czy o tę po danym święcie, czy w czasie oktawy lub adwentu⁵². Na zakończenie tego skrótowego omawiania wybranych okazji odpustowych należy wspomnieć święto poświęcenia świątyni bądź jej poszczególnych ołtarzy. Ono bowiem występuje najczęściej w cytowanych dokumentach odpustowych. Wynika to nie tylko ze stosowanej w średniowieczu praktyki podkreślania tego święta, lecz także z faktu, że część dyplomów polecała wiernym nawiedzenie konkretnej altarii.

Tabela 3
Wykaz warunków odpustowych

Lp.	Warunek	L.	Numer dokumentu z tabeli 1
1	Nawiedzenie ołtarzy	1	35
2	Odmówienie modlitw: Modlitwa Pańska, Pozdrowienie Anielskie	6	1, 2, 35, 43, 47, 50
3	Odmówienie na dźwięk wieczornych dzwonów, klęcząc, 3 razy Zdrowaś Mario	6	4, 5, 6, 8, 9, 23
4	Odmówienie w piątek 5 Modlitw Pańskich	1	40
5	Odśpiewanie przed sumą <i>Haec est dies</i>	1	34
6	Odśpiewanie w piątki responsorium	1	41
7	Towarzystwo kapłanowi udającemu się do chorych z Najświętszym Sakramentem	9	1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 23
8	Udział w czwartkowej mszy św.	3	14, 30, 31
9	Udział w kazaniach głoszonych w niedziele w okresie postu 40-dniowego	1	16
10	Udział w mszach brackich	3	25, 26, 27
11	Udział w mszy ku czci NMP <i>Salve Regina</i>	4	11, 15, 45, 46
12	Udział w procesji	6	19, 28, 30, 31, 33, 39
13	Udział w sobotniej mszy św.	1	13
14	Wsparcie	30	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 12, 13, 14, 18, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 30, 31, 32, 35, 36, 37, 38, 45, 48, 49
15	Wsparcie bractwa	2	45, 46
16	Zapisy testamentowe	2	1, 2

Sygnalizując zagadnienie warunków, jakie musieli wypełnić wierni, aby dostąpić łaski odpustu należy przede wszystkim wymienić warunek odmówienia modlitw w świątyni. Zapis ten pojawił się między innymi w dokumencie z 11 września 1512 roku wystawionym przez papieża Juliusza II⁵³ Biskup Rzymu polecał w nim wiernym odmówienie mo-

⁵² Por. przykładowo W. Szymborski, *Odpusty w Polsce...*, s. 89, 95, 104, 113.

⁵³ Dokument 47.

dlitw przed wyobrażeniem Ukrzyżowanego Jezusa Chrystusa, NMP i św. Jana Apostoła, ufundowanym przez Jerzego Turzo⁵⁴. Prócz odmówienia Modlitwy Pańskiej i Pozdrowienia Anielskiego papież polecał wiernym odmówienie modlitwy, której słowa umieścił w dokumencie: „Domine Iesu Christe rogo te per amarissimam passionem tuam quam sustimisti pro me maxime in illa hora quando anima tua sacratissima egressa fuit de corpore tuo miserere anime mee in egressu suo amen” Dyplom ten choćby z tego względu zasługuje na szczególną uwagę; warto wspomnieć, że jest on bogato iluminowany, lewy margines został wypełniony przez przepiękny inicjał. Należy także podkreślić, że warunek uczczenia rzeźb bądź obrazów bardzo rzadko pojawiał się w dokumentach odpustowych, jakimi obdarowano wiernych w dawnej Polsce. Jak wykazały badania Jana Hrdiny, dokumenty te były wyjątkowe w skali całej Europy Środkowej⁵⁵

Zawarte w dokumentach polecenia odmawiania modlitw stanowiły zarówno wyraz troski duszpasterzy o pogłębienie religijności wiernych, jak i chęć wdrożenia znajomości podstawowych modlitw ludowi. Umieszczenie polecenia towarzyszenia kapłanowi zmierzającemu do chorych z wiatykiem stanowiło także pragnienie wypełnienia nakładanych w statutach synodalnych zobowiązań aby dokładać należytej staranności w kwestii zaopatrzenia wiernych w sakramenty⁵⁶

Istotną rolę w religijności wieków średnich odgrywał udział w procesjach religijnych, niejednokrotnie był on nagradzany hojnymi nadaniami odpustów. Bezsprzecznie najokazalsza procesja organizowana w średniowiecznym Krakowie przypadała w święto Bożego Ciała⁵⁷ Uczestnicząc w niej oraz nawiedzając świątynie w czasie tego święta i jego oktawie można było zgromadzić ponad 5 tys. dni odpustu⁵⁸ Wierni uczestnicząc w procesjach w świątyni Mariackiej mogli zyskać szereg hojnych nadań. Pierwsze z nich przyznał kardynał Dymitr, wynosiło ono 140 dni dla osób, które zmierzały w procesji wiodącej przez kościół Mariacki i przyległy doń cmentarz do Kazimierza⁵⁹ Omawiając zagadnienie procesji organizowanych w kościele NMP, należy podkreślić wyjątkowość nadania papieża Feliksa V z 14 lutego 1441 roku, o którego wystawienie

⁵⁴ Por. E. Piwowarczyk, *Dzieje kościoła Mariackiego...*, s. 188.

⁵⁵ Por. J. Hrdina, *Indulgence ad ymagines aneb „odpustkové obrazy a sochy” v předhusitských Čechách*, w druku.

⁵⁶ Por. W. Szyborski, *Odpusty w Polsce średniowiecznej...*, s. 119–120.

⁵⁷ Por. szerzej H. Zaremska, *Procesje Bożego Ciała w Krakowie w XIV–XVI wieku*, [w:] *Kultura elitarna a kultura masowa w Polsce późnego średniowiecza*, red. B. Geremek, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978, s. 25–39.

⁵⁸ Por. A. Dąbrówka, *Anything But a Game. Corpus Christi in Poland*, „*Quaestiones medii aevi novae*” 7:2002, s. 247.

⁵⁹ Dokument 19; H. Zaremska, *Procesje Bożego Ciała...*, s. 28.

zabiegał rajca krakowski Jerzy Szwarc⁶⁰. Papież wiernym uczestniczącym w czwartkowej mszy w kaplicy Bożego Ciała, ufundowanej przez wspomnianego rajcę, i procesji dookoła cmentarza przyznawał ten sam odpust co z okazji święta Bożego Ciała. Mogły dostąpić tej łaski jedynie osoby trzymające w trakcie procesji świece w dłoniach, nie spełniając tego wymogu uzyskiwano jedynie 100 dni odpustu. Zaledwie kilka miesięcy później, 14 października 1441 roku papież zmienił swoją decyzję, ograniczając liczbę wspomnianych procesji do trzech w ciągu roku. Ich terminy zostały ustalone przez kardynała Zbigniewa Oleśnickiego (czwartek po święcie Trzech Króli, czwartek po święcie św. Stanisława przypadającym w maju, czwartek po święcie św. Michała)⁶¹. Kardynał Oleśnicki w miesiąc po określeniu terminów, w których miała się odbywać procesja eucharystyczna, przyznał kolejny odpust (13 listopada 1442 r.) za udział w procesjach organizowanych w tej kaplicy w czwartek po Oczyszczeniu NMP, czwartek po niedzieli *Laetare* (4. niedziela Wielkiego Postu), czwartek po Wniebowzięciu NMP⁶².

Kościół Mariacki był także świadkiem wyjątkowych procesji organizowanych na polecenie biskupa krakowskiego Tomasza Strzępińskiego w 1456 roku. W celu wyproszenia wstawiennictwa i pomyślności w działaniach wojennych prowadzonych przez króla Kazimierza Jagiellończyka wierni w Krakowie uczestniczyli w uroczystych procesjach z relikwiami. W poniedziałki kierowano się do kościoła św. Floriana, w środy do kościoła NMP, w piątki do kościoła Świętego Krzyża; udział w tych uroczystościach nagradzany był 40-dniowym odpustem⁶³.

W jednym z rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej znajduje się zapis polecający głoszenie kazań, w których miano zachęcać wiernych do uczestnictwa w mszy św. w kościele NMP, skąd następnie miano wyruszyć w uroczystej procesji do katedry, gdzie oddawano hołd relikwiom niegdyś prezentowanym w Pradze⁶⁴. Niestety, zapis ten nie został opatrzony datą, jednakże z racji faktu, że składają się nań dokumenty wystawione przez Zbigniewa Oleśnickiego, można datować go na połowę XV wieku⁶⁵.

⁶⁰ Dokument 30; odnośnie do postaci rajcy por. M. Starzyński, *Krakowska rada miejska...*, Aneks I, nr 210, s. 262.

⁶¹ Dokument 31, 33; M. Koczerska, *Zbigniew Oleśnicki...*, nr 119, s. 371–372; E. Piwowarczyk, *Legaty testamentowe ad pias causa...*, s. 312–313.

⁶² Dokument 33; M. Koczerska, *Zbigniew Oleśnicki...*, nr 121, s. 372; M. Miławicki, *Odpusty w kościele Świętej Trójcy...*, s. 137.

⁶³ Dokument 39; kwestia odpustów przyznawanych za udział w modlitwach i procesjach w intencji zwycięstwa władców polskich została zasygnalizowana w szkicu W. Szymborski, *Średniowieczne dokumenty odpustowe w zbiorach Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego*, w druku.

⁶⁴ Dokument 28.

⁶⁵ W rękopisie tym znajduje się między innymi polecenie Zbigniewa Oleśnickiego wydane krakowskiemu duchowieństwu odnośnie do ceremonii powitania monarchy. Zgromadzić

Podsumowując rozważania związane z dokumentami odpustowymi przyznanymi kościołowi Mariackiemu, można zaobserwować wyjątkową troskę, jaką włodarze miasta otaczali tę świątynię. Widoczna jest ona między innymi na przykładzie licznych fundacji, do których następnie przypisane zostały nadania odpustowe. Rangę kościoła Mariackiego podkreślał także fakt funkcjonowania przy nim bractwa, w którego skład wchodziła rodzina królewska. Szereg nadań, jakie otrzymał kościół Mariacki, wyróżnia się wartością odpustu – wystarczy przypomnieć odpusty *ad instar*. Pomimo tak licznych odpustów kaznodzieje kościoła Mariackiego rywalizowali o rząd dusz z innymi *loca sacra*. Piętnowali udział parafian w nabożeństwach i pielgrzymkach do innych świątyń w celu uzyskania odpustów, jak miało to miejsce w odniesieniu do piątkowych procesji wiodących do sanktuarium ojców paulinów na pobliskim Kazimierzu⁶⁶

„THIS CHURCH HAS VARIOUS INDULGENCES, ESPECIALLY ON THE FEAST OF VIRGIN MARY, SUNDAYS AND OTHER DAYS”

REMARKS ABOUT INDULGENCES GRANTED TO THE MARIACKI CHURCH IN KRAKOW

Summary

The purpose of the article was to show the characteristics of religiousness of society in the medieval Cracow on the basis of an analysis of indulgences issued by Mariacki church. For this purpose, the list of all indulgences granted from XIV up to XVI century was presented as well as the changes occurring in their text in the time. In the next part of the article all occasions and conditions that had to be fulfilled in order to be granted an indulgences were summarized in tables. Mention is also made of indulgences bestowed on confraternities. Attention was given to the propaganda actions of the medieval citizens in order to receive another indulgences granted to the Mariacki Church and the amount of the days and years of indulgence period as well. Indulgences were granted for participation in a procession, going on a pilgrimage and giving alms to the Mariacki church. The author noted that in three diplomas that granted

---

się ono miało pod kościołem Mariackim, skąd następnie wraz z procesją z katedry miano wyruszyć na powitanie Kazimierza Jagiellończyka, por. szerzej M. Koczerska, *Jak duchowieństwo krakowskie witało króla i królową w XV wieku?*, [w:] *Ecclesia, cultura, potestas. Studia z dziejów kultury i społeczeństwa. Księga ofiarowana Siostrze Profesor Urszuli Borkowskiej OSU*, red. P. Kras, A. Januszek, A. Nalewajek, W. Polak, Kraków 2006, s. 477–485.

⁶⁶ *Zbiór dokumentów zakonu paulinów w Polsce*, red. J. Zbudniewek, t. 2: 1464–1550, Warszawa 2004, nr 319, s. 502; W. Szymborski, *Pielgrzymki i kontakty dynastii Jagiellońców z sanktuarium paulinów na Skalce*, [w:] *Religijność. Wymiar prywatny i publiczny*, red. W. Szymborski, P. F. Nowakowski, Kraków 2007, s. 165–166; zob. też tamże, *Uwagi o fałszerstwach*, s. 208–209.

indulgences the expression *ad instar* – equivalent indulgences was used. It should be interpreted that indulgences connected with Corpus Christi feast and indulgences of Venetian cathedral were granted. The Mariacki Church flourished also due to its possession of a famous altars donated by wealthy Cracow family and large processions from Wawel Castle. Another key reason for the growth of the Mariacki Church was indulgences granted in the 14th and 15th centuries.